

Конституційно-правова відповідальність

Однією із системоутворюючих, кваліфікаційних ознак конституційного права є інститут конституційної (державно-правової) відповідальності.

За сучасних умов така відповідальність набуває особливої ваги і значення, що зумовлено характером політичних, економічних та інших процесів у нашій країні. Широка політизація мас, кардинальна перебудова всіх ешелонів влади, рішучий поворот до прогресивних, демократичних відносин і, нарешті, проголошення й розбудова державної незалежності України владно диктують необхідність створення нових механізмів забезпечення реалізації повновладдя народу України. Одним із таких механізмів і є конституційна (державно-правова) відповідальність.

Дана відповідальність - невід'ємний складовий елемент соціальної відповідальності особи, асоціацій, різноманітних формальних і неформальних суспільних інституцій. Це - особливий вид юридичної відповідальності. Її зміст і особливості зумовлені місцем і роллю конституційного права в системі національного права України. Вона має багато спільного з іншими видами юридичної відповідальності.

Однак конституційній відповідальності властива якість, яка надає їй специфічного виду. Такою якістю є політичний характер конституційної відповідальності. І це цілком закономірно, оскільки конституційні відношення зв'язані з такими соціальними явищами, як влада, народ, держава, нація, політика. Дуже виразно це спостерігається на рівні конституційного регулювання. Тут - особлива вага (ціна) відповідальності, оскільки в ній реалізуються інтереси суб'єктів конституційних відносин.

Ось чому відповідальність депутата чи державних органів якісно відрізняються від "звичайної" юридичної відповідальності.

З іншими видами відповідальності конституційну відповідальність споріднюють такі ознаки, як санкції і можливість у необхідних випадках застосувати такий спонукальний чинник, як примус.

Вказівки на можливість застосування у необхідних випадках таких санкцій містяться чи не в кожному джерелі конституційного права - Конституції України, конституційних законах та інших нормативних актах. Так, визнання виборів окремих народних депутатів недійсними в разі порушення законодавства про вибори, скасування Президентом актів Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим тощо є типовими прикладами конституційно-правової відповідальності.

Особливістю конституційної відповідальності є й те, що в багатьох випадках вона детально не конкретизується. Часом законодавець лише вказує на можливість такої відповідальності.

Як реалізується, наприклад, відповідальність за порушення законодавства про вибори? Тут поєднуються конституційна, адміністративна і кримінальна відповідальність.

Крім чітко визначеного політичного характеру конституційна відповідальність має й інші особливості. Вони зумовлені природою конституційного права, механізмом реалізації норм цієї галузі.

Таким чином, будучи засобом забезпечення приписів правових норм, конституційна відповідальність втілюється в життя двояко: а) безпосередньо в межах конституційних правовідносин; б) через норми інших галузей права. Зокрема, відмова в реєстрації кандидата в народні депутати через несвоєчасну подачу передбачених Законом документів реалізується виключно в конституційно-правових відносинах. Тут нема потреби застосовувати норми інших галузей права. Відповідальність "вичерпує" себе в нормах конституційного права.

Однак у багатьох випадках конституційна відповідальність поєднується, переплітається з іншими видами юридичної відповідальності. Так, відповідальність депутата, що вчинив кримінальний злочин, поєднує в собі конституційну (державно-правову) і кримінальну відповідальність.

Особливістю конституційної відповідальності є й те, що вона буває двох видів:

- ретроспективною, тобто відповідальністю за минуле;
- позитивною: це відповідальна поведінка, відповідальне ставлення особи (органу) до своїх обов'язків, належне виконання своїх обов'язків, підзвітність, юридична компетентність.

У сфері конституційних відносин домінує саме позитивна відповідальність, а ретроспективна грає роль допоміжної, хоча далеко не другорядної відповідальності.

Підставами відповідальності, за конституційним правом, є нормативні та фактичні умови. Нормативна основа передбачає лише можливість юридичної відповідальності, а реальною вона стає за наявності юридичних фактів.

Підставами позитивної відповідальності є виконання суб'єктом конституційних відносин певних функцій. Так, державний орган, посадова особа несуть відповідальність вже з огляду на те, що до цього зобов'язує їх статус. Позитивна відповідальність характерна й тим, що іноді важко визначити формалізовані критерії для оцінки поведінки вказаних суб'єктів. Часом їх у законі немає взагалі. Підставами даної відповідальності можуть бути такі критерії, як бездіяльність посадової особи, недосягнення поставлених цілей і завдань, неефективна робота певних органів тощо.

Ретроспективна відповідальність настає лише тоді, коли для цього є нормативна основа, тобто пряма вказівка в законі. Фактичною підставою відповідальності в ретроспективному плані є вчинення правопорушення.

Об'єктом правопорушення, за конституційним правом, є ті відносини, які регламентуються нормами цієї галузі права. Сутність даних відносин полягає в тому, що це - найбільш важливі, фундаментальні відносини, в основі яких лежать ідеї і практика повновладдя народу України. Ось чому об'єктом правопорушень можуть бути владовідносини у сфері реалізації прав і свобод громадян, видання актів державних органів, виборчих прав громадян тощо.

В літературі відповідальність у сфері дії конституційного права інколи ототожнюється із санкціями. Типовими прикладами конституційних (державно-правових) санкцій є: дострокове припинення повноважень органів державної влади або посадових осіб; скасування чи призупинення актів державних органів; дострокове припинення повноважень народного депутата України у зв'язку з набранням законної сили обвинувальним вироком щодо нього; визнання виборів недійсними; процесуальні санкції, вказівка на які є в регламентах, тощо.

Таким чином, інститут конституційної відповідальності є одним із тих системоутворюючих факторів, які дають змогу вважати конституційне право самостійною галуззю системи національного права України.

Своєрідність конституційного права України виявляється не тільки в предметі, методі та конституційній відповідальності, а й у функціях цього права, під якими, звичайно, розуміють зумовлені соціальним призначенням основні напрями, або способи впливу цієї галузі на суспільні відносини, які уособлюють повновладдя народу країни. Найважливішими з них є політичні, економічні, духовні, ідеологічні, соціальні, а також установчі, правотворчі, інформаційні та інші функції, зокрема регулятивні, охоронні тощо. Регулятивна функція втілюється, наприклад, у 2, 3, 5, 40, 73, 92, 103 та інших статтях Конституції; охоронна - у 47, 49, 50, 52, 54, 55 та інших статтях.

Головний спеціаліст сектору
документування та контролю
Управління державної реєстрації
Головного територіального
управління юстиції у місті Києві

Євгенія ФЕКАН